

- Irónia? Ezen gondolkoznom kell; azt hiszem, inkább az operához kötődik.
- *Talán ha az A-DÚR SZONÁTA (KV 331) utolsó tételére, a TÖRÖK INDULÓ-ra gondol: nincs ott a levegőben valami kis irónia?*
- De igen, amennyiben moll tétel létre nem emelkedett: a moll hangnemet humorisztikusan, kacintásképpen alkalmazza.

Silke Leopold

„CONSTANZE, MÁSODIK ÉNEM”

Levelekből kibontakozó szerelem

Nádori Lília fordítása

„Drága jó asszonykám”, „Drága és legjobb, szívből szeretett asszonykám”, „Szívemből szeretett kicsi feleségem” – Wolfgang Amadé Mozart feleségéhez, Constanzéhoz írott levelei élen mindig ugyanazt a témát variálja. A megszólítások többek konvencionális üdvözlő formuláknál: olyan szerelem bizonyítékai, amelynek intenzitása a tíz együtt töltött év alatt inkább fokozódott; egy olyan szerelemé, amely minden akadállyal kész volt szembe-szegülni; egy erotikus és pajtáskodó szerelemé. Constanze egyszerre volt játszó- és élet-társa, bizalmasa és cinkosa, gyermekeinek anyja és házvezetőnője Wolfgangnak, és minél inkább eltávolodott tőle a zeneszerző utolsó hónapjaiban, Mozart vágya annál követelőbb volt felesége közelségére.

Márpedig akadály volt bőven: Leopold Mozart nyílt ellenszenve a szerinte nem a fiához való mennyel szemben, miután sikertelenül próbálta megakadályozni házasságukat; az a hangsúlyozott ignorancia, amellyel Maria Anna Mozart, azaz Nannerl, Berchtold zu Sonnenburg báróné kezelte Constanzét, kimondottan nagyzási hóbortból; a fokozódó pénzügyi nehézségek és a velük összefüggő gyakori költözések; Mozartnak 1789-ben Prágába, Drezdába, Lipszébe és Berlinbe, 1790-ben pedig Frankfurtba, Mannheimbe és Münchenbe tett utazásai, amelyektől a pénzgondok enyhülését remélte, hasztalanul; Constanze betegségei és fürdőkúrái a Bécs melletti Badenben; a növekvő elidegenedés, amellyel Constanze a finansziális és társadalmi helyzetük javulásába vetett hitének megrendülésére reagált; valamint egy feltételezett házasságon kívüli kapcsolat Mozart tanítványával, Franz Xaver Süßmayerrel.

A történet iróniája, hogy az utolsó évek gyakori elválásainak köszönhetjük a legtöbb Constanzéhoz írott levelet. Az pedig, hogy Constanze válaszlevelei közül, amelyeket Mozart oly türelmetlenül vágyakozva, olykor könyvelői pedantériával követelt tőle, egyetlenegy sem maradt fenn, inkább arra enged következtetni, hogy Mozart nem vigyázott a levelekre, nem pedig arra, amit többen és alaptalanul feltételeznek, hogy a levelek semmitmondók, netán csalódást keltők lettek volna.

Ezzel vádolta ugyanis az utókor Constanzét. Nemcsak apósa igényeinek nem felelt meg, később sem tudott olyat tenni, ami bárkinek a helyeslésével találkozott volna.

Sajnos a tudós irodalom osztja a közvélekedést, miszerint Constanze nem ismerte fel férje zsenijét, következésképpen nem tudta megteremteni a Mozart számára szükséges körülményeket: eszerint háziasszonyi hanyagsága és költséges fürdőkúrái okozták a pénzügyi kimerülését, viszont özvegyként ügyesen kovácsolt tőkét Mozart növekvő hírnevéből, miközben a hagyatékokat önkényesen manipulálta, még hamisította is. Wolfgang Hildesheimer Constanze „*elképesztő banalitását*” hangsúlyozza;¹ de még a Mozart emlékkönyvébe beírt, Mozart halála napjára datált végtelenül szomorú bejegyzése is csupán megvetést és gyanút keltett a dokumentarista hűség apostolainak körében: a „*dagályos nekrológ*” szerintük később keletkezett, és Constanze visszatámasztotta.²

Abszurd vádak. Hiszen Constanze Mozarról, született Weberről mindent a Mozart család levelezéséből tudunk meg – legalábbis a Mozart halála előtti időszakból –, elsősorban Wolfgang gyöngéd és kétségbeesett leveleiből, amelyekben néha megrója ugyan nyilvános viselkedéséért, ám a legkevésbé sem kritizálja háziasszonyi kvalitásait vagy zeneszerzői munkája iránti érdeklődését. Ellenkezőleg: Mozart újra és újra hangsúlyozta, például apjának írt leveleiben, Constanze érdeklődő figyelmét zenei ötletei iránt. Maga Leopold Mozart, aki a kákán is csomót keresett, ha Constanzéről volt szó, kénytelen volt megállapítani, hogy „*a háztartás, ami az evést-ivást illeti, legnagyobb mértékben gazdaságos*” (1785. március 19.)³ – kérdés persze, vajon becsmérőnek vagy elismerőnek szánta a megjegyzést. De azt, hogy a gyászoló Constanze bejegyzése „őszintelen” lett volna, az utókor színtiszta spekulációja, azoké, akik mindenekelőtt egyáltalán képtelenek megbocsátani neki: mindenki másnál közelebb állt Mozarthoz, és ezt a közelséget nem arra használta fel, hogy kielégítse a kíváncsiságukat.

Ki volt Constanze, aki ennyire alkalmas volt projekciós felületnek – mind az utókor nyárspolgári morálja, mind maga Mozart számára? Milyen szerepet játszott annak a férfinak az életében, aki kezdetben a „ha ló nincs, a szamar is jó” szamárszerepét osztotta rá? Zellben, a fekete-erdei Wiesenthalban született Fridolin Weber és Maria Cäcilia harmadik leányaként 1762. január 5-én, azaz hónapra pontosan hat évvel fiatalabb volt Wolfgangnál. Apja jogot végzett Freiburgban, Zellben vállalt hivatalt, ám állását 1763-ban föl kellett adnia, és családjával Mannheimbe, feleségének szülővárosába költözött, ahol a választófejedelemi udvarban énekesként, kottamásolóként és sűgőként tartotta el úgy-ahogy a családját: anyagilag és társadalmilag egyaránt lecsúszott. „A Weberék” Mannheimban a legkevésbé sem számítottak előkelő kapcsolatnak. Első manheimi tartózkodása idején, 1777 októbere és 1778 márciusa között Mozart hevesen udvarolt a középső lánynak, a tizenhét éves Aloysiának, aki énekesi karrierje küszöbén állt, és Mozart énekóráiból olyan jól profitált, hogy nem sokkal később, amikor Carl Theodor választófejedelem áttette székhelyét Münchenbe, énekesnőnek szerződtette Aloysiát is. Mozart szerelmét az opera nemzetközi világában töltött közös jövővel együtt elutasította, és ez a seb sokáig fájhatott Mozartnak, noha később Bécsben baráti kapcsolatot ápolt vele és férjével, Joseph Lange színésszel.

Az alig valamivel fiatalabb Constanzét Mozart észre sem vette. Csak később, Bécsben tűnt föl neki, ahová a megözvegyült Cäcilia Weber költözött, és akinek 1781 májusában Mozart az albérlője lett. Aloysia 1779 szeptembere óta a bécsi Német Opera tagja volt, 1780 végén pedig férjhez ment, így végleg elhagyta édesanyja házát. Leopold Mozartnak egyáltalán nem tetszett, hogy fia újra „a Weberék” vonzáskörébe került; Salzburgból figyelmeztetések özönét zúdította az egyre inkább önállósuló fiára, és a figyelmeztetések egy része a Weber családra vonatkozott – hiába: Mozart végül a semmiféle művészi ambíciót nem tápláló Constanzéban találta meg azt az asszonyt, akivel közös jövőt tudott elképzelni. Az életrajzírók persze a feldúlt papa csillapításá-

ra irányuló taktikázásnak minősítik, amikor Mozart azt bizonygatja, milyen derék és házias asszonyka Constanze; az ebből az időszakból származó levelek ugyanakkor arról árulkodnak, hogy egészen más álmokat dédelgetett, mint hogy a primadonna Aloysiát támogató és kíséző komponista legyen: immár nyugodt polgári életre vágyott.

A tizenkilenc esztendő, életvidám és nyilván férjre vadászó Constanze akkor lépett be Mozart életébe, amikor a zeneszerző új alapokra kívánta helyezni egzisztenciáját. A szakítás kenyéradó gazdájával, Colloredo salzburgi érsekkel, az elbocsátási kérelem, amelyet Mozart benyújtott és a híres rúgás, amellyel Arco gróf, Colloredo udvarmestere nyugtázta a kérelmet – mindez ugyanazon a héten történt, amikor Mozart beköltözött Weberné házába. Az érsek bizonyos értelemben még támogatta is a kapcsolatot, amennyiben kidobatta Mozartot a palotájából, és Mozartnak úgyszólván máról holnapra, sürgősen fedél után kellett néznie. Jó okkal feltételezhetjük, hogy Constanze egy személyben volt hallgatósága, tanácsadója és álmodozásban társa Mozartnak, aki vele osztotta meg a független művész életének vágyott, de legalább annyira bizonytalan önállóságáról szóló tépelődéseit. És miközben az apa a szerinte egyetlen helyes útra, azaz Salzburgba, az udvari zenekarba próbálta téríteni fiát, Constanze nyilván egészen más természetű terveit támogatta. Ennél jobb nem is történhetett vele, aki nem volt „jó parti”, nem számíthatott hozományra, és még csak nem is közmegebecsülésnek örvendő családból származott: összekerült ezzel a becsvágyó zenésszel, akinek vitán felül állt a tehetsége, és első zeneszerzői, előadói és tanári sikerei Bécsben igazán ígéretesek voltak.

Az, hogy a két fiatal jól érezte magát együtt, éppenséggel a papához írt egyik levélből derül ki, amelyben Mozart szarkasztikus hangon utasítja el a pletykák táplálta gyanút, miszerint feleségül akarná venni Constanzét: *„Nem mondom, hogy a hozzám már férjhez is adott kisasszonnyal odahaza csupa dacból nem szoktam elbeszélgetni, de szerelmes igazán nem vagyok. Bolondozom, tréfálkozom vele, ha úgy hozza a sors, hogy odahaza vacsorázom, mert reggel rendszerint írok a szobámban, délután pedig ritkán vagyok odahaza – de más semmi sincs közöttünk. Ha mindenkít elvettem volna, akivel életemben már bolondoztam, legalább 200 feleségemnek kellene lenni.”*⁴

Akármikor változtatta is meg a véleményét, akármennyire hozzájárultak is a fordulathoz leendő anyósa kerítónői praktikái, aki házassági szerződést követelt tőle – Mozart fejéből nem ment ki a házassodás terve, amióta júliusban ezt írta apjának: *„Nincs semmi kifogásom a házasság intézménye ellen, de rám jelenleg csak bajt hozna.”*⁵

Nem Constanze volt az egyetlen, aki kivetette rá a hálóját. Zongoratanítványát, Josepha Auernhammert legalább annyira érdekelte a tanító úr, mint a zongoraórák. Mozart viszont menekült előle, az apjának adott leírás nem is hagy kétséget afelől, hogy miért: *„Ha festő az ördögöt természetüen akarná festeni, csak az ő arcához forduljon! Kövér, mint egy libás asszony, izzad, hogy hányingert kap az ember tőle, amellet olyan meztelenül jár, mintha cédula lenne rajta, hogy »kérlek, nézzetek ide«! Biztos, hogy van is mit látni rajta. Meg szeretne vakulni az ember! Egész napra megbűnhődik, aki szerencsétlenségére a szemét ráveti. Borkőre lenne szüksége, annyira pocskék, piszkos és visszariasztó!”*⁶

Hogy miért pocskondiázza a tanítványt, miközben a tőle kapott óradíj nem kis mértékben hozzájárul a megélhetéséhez? Josepha Auernhammer nyilván a papa legnagyobb jóindulatát élvezte, aki részletesen tájékozódott Salzburgból: a lány köztisztviselőként álló és jómódú családból származott, Leopold Mozart pedig nem rejtette véka alá, hogy alkalmasabb kapcsolat volna, mint „a Weberék”. Constanze annak az élettervnek volt a megtestesült kudarca, amelyre az apa fia helyett is törekedett, és amit elvárt tőle. Hogy ebben az élettervben szentimentális hajlamoknak nem volt helyük,

hogy a társadalmi rang és az előreljutás fontosabb volt, mint a szívügyek: mindez már azelőtt bosszantotta Mozartot, hogy közhírré tette volna Constanze iránt érzett szerelmét. Szívából kívánta, hogy nővére hozzámenjen szeretett udvari katonai tanácsosához, Franz d'Yppoldhoz; így értendő az a tanács, amelyet 1781. szeptember 19-én ad Nannerlnek: „Nyíltan akarok hozzád szólni, és pedig éppen ezek miatt a folyton ismétlődő rosszsülleteid miatt. Hidd el, kedves nővérem, legkomolyabban mondom, a legjobb kúra számodra az volna, ha férjhez mennél, és mert ez oly jó hatással lenne egészségedre, szívódból kívánom, hogy mennél előbb férjhez is mehess!”⁷ A házasság meghiúsulása mögött valószínűleg Leopold Mozart áll, aki mindkét gyermekének magasabb társadalmi rangot kívánt; csak egy Berchtold zu Sonnenburg birodalmi báró volt elég jó Nannerl – azaz saját maga számára.

A házasság áldásos egészségügyi hatása fontos érv az 1781. december 15-én kelt levélben is, amelyben Mozart végül csak megvallja apjának Constanze iránt érzett szerelmét. „A természet bennem éppen olyan hangosan szól, mint bárki másban, sőt talán még hangosabban, mint némely nagydarab, erős fickóban.”⁸ A „természeti” érvek mellé azonban praktikus érveket is fel kellett sorakoztatnia, hogy meggyőzze a papát: Constanze háziasságát, egészséges emberismeretét, kötelességtudását, szerénységét. „Nem csúnya, de a legkevésbé sem szép. Egész szépsége két kis fekete szemében és szép természetében van. Nem szellemes, de elég józan észjárású, hogy asszonyi és anyai kötelességeit el tudja majd látni. Nem élhal a fényűzésért; ez egyáltalán nem igaz. Ellenkezőleg, hozzászólt, hogy rosszul öltözködjék. Azt a keveset, amit az anyjuk gyermekeinek nyújthatott, a másik kettőnek nyújtotta, neki soha. Az igaz, hogy szívesen öltözne csinosan és tisztán. A legtöbb dolgot, amire egy nőnek szüksége van, maga meg tudja csinálni. Fésülködni is mindennap egyedül fésülködik. Ért a háztartáshoz, a világ legjobb szíve az övé – szeretem őt, s ő szívódból szeret engem: mondja hát, kívánhatnék-e jobb asszonyt magamnak? Hangsúlyoznom kell, hogy mikor felmondtam állásomat, még nem voltam szerelmes, csak azután, a gyengéd gondoskodás és szolgálatkészség közepette (amikor házukban laktam) bontakozott ki bennem.”⁹

Ám az észérveknek ez az áradata sem tudta rokonszenvre hangolni a papát. Constanze Webert továbbra is olyan súlyos mesalliance-nak tartotta, hogy az utolsó pillanatilag megtagadta fiától hozzájárulását a házassághoz, pedig Wolfgang így könyörgött neki: „Drága Constanzám nélkül nem lehetek boldog és megelégedett, az Ön megelégedése nélkül csak félig lehetnék az – tegyen tehát teljesen boldoggá, kedves jó atyám, kérem erre!” (1782. január 9.)¹⁰ Mások, például Waldstetten báróné közbenjárására volt szükség ahhoz, hogy Leopold Mozart végre engedjen, és áldását adja a házasságra, amelyet már amúgy sem tudott volna megakadályozni, mivel Wolfgang és Constanze 1782. augusztus 4-én, nem várva meg az apai írásos beleegyezést, eljegyezték egymást – „szeretjük és akarjuk egymást”, írta Mozart négy nappal előbb.

Ez a házasság az égben nem kötött meg; mégis vagy éppen ezért boldog házasság volt.

A kezdeti nézeteltérések után Mozart szilárdan eltökélte, hogy boldog lesz. És boldog lett. „Constanze, második énem” (1782. szeptember 28.), „Feleségem, aki angyal a nők között” (1782. október 2.), „Feleségecském, aki közben jócskán meghízott (de csak a hasán)” (1783. január 8.), „Egész társaságom kis terhes feleségemből áll, az övé pedig nem terhes, de kövér és egészséges férjecskejéből.” (1783. május 3.)¹¹ ezekből a megnyilvánulásokból annyi büszkeség és szívmengető gyöngédség árad, amennyit a papa ízlése szerint való konvencionális házasság nem váltott volna ki Mozartból.

Constanze pedig a maga részéről derekasan küzdött azért, hogy jó benyomást tegyen a salzburgi rokonságra. Nannerl barátságát különösen szerette volna megnyer-

ni; leveleket írt, a legutolsó bécsi divat szerinti holmikát szerzett be, kalapokat készített a számára, és olyan igyekezettel bizonygatta háziasszonyi erényeit, mint aki a családtagokon keresztül akarja meghazudtolni Leopold Mozart rossz véleményét. De akárhogy igyekezett, „a Weberék” becsületéről nem tudta lemosni a foltot. A családi hangulatot sem a házaspár salzburgi nyaralása 1783-ban, sem a papa 1785 elején tett bécsi látogatása nem javította, éppen ellenkezőleg: apa és fia közt egyre fagyosabb lett a levegő, és Nannerl esküvője 1784-ben, amely tovább mélyítette a sógornók közötti társadalmi szakadékot, a testvéreket is eltávolította egymástól.

Ám Mozartnak mindettől csak fontosabbá vált, hogy boldog legyen a házassága. Minél jobban elszakadt apjától és nővérétől, annál szorosabbá vált kapcsolata Constanzéval. Constanze elkísérte őt prágai útjaira – 1787 elején, a FIGARO HÁZASSÁGA előadására, a DON GIOVANNI ősbemutatójára 1787 őszén, a TITUS ősbemutatójára 1791 őszén. Constanze azonban egy idő után nem tudott napirendre térni a pénzsűke és romló életkörülményeik fölött. Ugyanis nem csak Mozart álma nem vált valóra a szabadon alkotó, széles körben ható zenész nyugodt jólétéről, néhány tanítvánnyal, élénk koncerttevékenységgel és rendszeres zeneszerzői megbízásokkal: Constanze vágya sem teljesült, aki a házasságtól társadalmi felemelkedést és biztos egzisztenciát remélt. Házasságuk utolsó éveiben még egyszer átélte mindazt, ami végigkísérte gyermek- és serdülőkorát: a pénzhiányt, a társadalmi rangvesztést, a megvetést, a létbizonytalanságot. Nem csoda, hogy a nyomasztó bécsi gondok elől badeni fürdőkúrákba menekült, ahol az élet könnyebbnek látszott; és az sem csoda, hogy élete hátralevő éveiben, tehát majdnem fél évszázadig – ennyivel élte túl Mozartot – éppen a társadalmi helyzet, a pénz és a kényelem volt számára a legfontosabb dolog.

Kérdés, hogy tudott-e később olyan boldog is lenni, mint házasságuk zavartalan idejében. Mozart hozzá írott levelei az együttélésről csak tökéletlen képet tudnak rajzolni. Tanúskodnak viszont egy olyan szerelemről, amelyet az utolsó hónapok válságos idejében nem csillapuló érzékiség és a világgal szembeni cinkos szövetség jellemez. Constanze szerencséjére olyan férfit szeretett, aki mélységes odaadással viszonozta őt. És pechére olyan utókor ítélte meg őt, amely ezt a férfit, „*az emberiség történetének talán legnagyobb zsenijét*”, ahogy Wolfgang Hildesheimer mondta, olyan fénylakká stilizálta, akinek közelében csak árnyékok létezhetnek.

Jegyzetek

1. Wolfgang Hildesheimer: MOZART. Gondolat, 1985. Györffy Miklós fordítása. 26.
2. MOZART. BRIEFE UND AUFZEICHNUNGEN, VI. kötet. Kassel, 1975. 430.
3. MOZART BÉCSI LEVELEI. (Szerkesztette, fordította és a bevezető tanulmányt írta Gedeon Tibor.) Gondolat. 247.
4. Uo. 66. A levél megtalálható az ismertebb MOZART BREVÍARIUM-ban is, de itt a fordító a „*mir schon verheyraethete Mademoiselle*”-t „*már férjezett kisasszonynak*” fordítja, és a lábjegyzetben tévesen Aloysiával, Joseph Lange feleségével azonosítja. (A ford.)
5. MOZART BREVÍARIUM. LEVELEK – DOKUMENTUMOK. Összeállította és fordította Kovács János. Zeneműkiadó, 1974. 286.
6. MOZART BÉCSI LEVELEI, 75.
7. Uo. 84.
8. MOZART BREVÍARIUM, 289.
9. Uo. 290–291.
10. MOZART BÉCSI LEVELEI, 117.
11. Uo. 168., 170., 196., 199.